

การสืบทอดภาษาอีสาน

Isan Language Inheritance

สรารภรณ์ สุวรรณแสง¹ และ รัตนา จันทร์เทาวิ
Saraporn Suwannsang¹ and Rattana Chanthao
¹อาจารย์พิเศษ สำนักวิชาการศึกษาทั่วไป

¹Special Lecturer in Office of General Education

²สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

²Department of Thai Language, Faculty of Humanities and Social Sciences

^{1,2}มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^{1,2}Khon Kaen University

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้กล่าวถึงภาษาอีสานในหลายมิติได้แก่ ประวัติภาษา การพูดภาษาอีสาน อักษรวิธี พัฒนาการเรียนการสอน การพัฒนาระบบการเขียนภาษาอีสาน และแนวทางการสืบทอดภาษาอีสาน บทความนี้รวบรวมข้อมูลภาษาอีสาน จากตำราที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์นักวิชาการทางด้านวัฒนธรรม และนำข้อมูล มาจัดหมวดหมู่การนำเสนอตามประเด็นการวิเคราะห์พบว่า ปัจจุบันภาษาอีสานในฐานะ ภาษาถิ่นมีผู้พูดจำนวนมากทั้งในภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้วยังมีผู้พูด กระจายอยู่ทั่วประเทศ แต่ผู้เขียนยังมีจำนวนน้อย บทบาทของภาษาอีสานในปัจจุบัน ไม่เพียงเป็นเครื่องมือสื่อสารในท้องถิ่นเท่านั้น ภาษาอีสานยังมีบทบาทสำคัญต่อการ สร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น สร้างความมั่นใจที่จะนำไปสู่ความมั่นคงของท้องถิ่นด้วย ดังนั้น หลายหน่วยงานโดยเฉพาะภาครัฐจึงให้ความสำคัญกับการสืบทอดการเรียนรู้ภาษาอีสาน แก่เด็ก ๆ อย่างไรก็ตามการพัฒนาการเรียนการสอนภาษาอีสานในระดับโรงเรียนยังมี ข้อจำกัดหลายประการซึ่งหน่วยงานภาครัฐและคนอีสานเองจะต้องช่วยกันแก้ไขเพื่อหา แนวทางการสืบทอดภาษาอีสานให้คงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: ภาษาอีสาน, ภาษาถิ่น, การเรียนภาษาแม่, การสืบทอดภาษา

Abstract

This article states Isan language in various dimensions: language history, usage, orthography, revitalization, teaching and learning, and language inheritance. The Isan language data were grouped from books and cultural academic interview. These data were categorized to present that Isan language as the main dialect of Isan or northeastern region through the country has an important role. The role of Isan language is not only communicational medium, but it also plays a crucial role in local identity and builds the confidence of person linking to local stability. Therefore, there are many government's institutes that focus on the revitalization and learning Isan language for their children. However, the development of Isan language teaching and learning in schools still has several limitations that the government and Isan people should help together to find out how to maintain Isan language sustainably.

Keywords: Isan language, Dialect, Mother tongue learning, Language heritage

บทนำ

กระแสโลกาภิวัตน์ในยุคแห่งการส่งเสริมเรื่องสิทธิมนุษยชนเป็นที่กล่าวถึงอย่างกว้างขวาง สังคมจึงกลับมาให้ความสำคัญต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมหรือพหุวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้นเพื่อทำความเข้าใจ และให้สิทธิ เสรีภาพต่ออัตลักษณ์ที่แตกต่างกันในสังคมอย่างเท่าเทียม เป็นผลให้ในระยะหลังมีการศึกษา ค้นคว้าวิจัยอย่างแพร่หลายเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ภาษาถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งในการที่เรียนรู้อัตลักษณ์และวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เพราะนอกจากจะเป็นเครื่องมือสื่อสารแล้ว ภาษายังสรรสร้าง ถ่ายทอดถึงการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในสังคม ดังนั้นการคงอยู่ของภาษาจึงเชื่อมโยงกับการคงอยู่ของอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้วย

ภาษาอีสาน เป็นภาษาถิ่น (Dialect) หลักและภาษาแม่ (Mother tongue) ของคนอีสานในภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ผู้พูดประมาณร้อยละ 95 ของประชากรทั้งภูมิภาค (ไพฑูริย์ มีกุล 2517: 1) ภาษาอีสานหรือบางคนเรียกว่าภาษาลาว นั้นมีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของผู้ใช้ภาษาดังที่ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ (2548: 86) กล่าวถึงประวัติการย้ายถิ่นฐานของชาวอีสานในอดีต กล่าวคือชาวลาวที่อพยพเข้ามาอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ตั้งแต่ในพุทธศตวรรษที่ 21 และได้อพยพเข้ามาอยู่ในแถบตอนกลางของอีสานในปี พ.ศ. 2261 ได้แก่ บริเวณอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เหตุการณ์อพยพที่สำคัญอีกครั้งในช่วงสมัยที่เกิดความขัดแย้งทางการเมืองการปกครองของกษัตริย์ลาวคือ พระเจ้าศิริบุญสาร และเสนาธิบตีหรือ พระวอ พระตา เป็นผลให้เกิดการอพยพชาวลาวจำนวนมากมาตั้งถิ่นฐานและกระจายตามฝั่งขวาแม่น้ำโขง ทำให้ภาษาอีสานมีลักษณะทางภาษาหลายประการคล้ายคลึงกับภาษาลาวที่ใช้อยู่ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน

แม้อีสานจะเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยมาตั้งแต่สมัยธนบุรีจนถึงปัจจุบัน แต่ในช่วงสมัยหลังการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค พ.ศ. 2435 ที่ประเทศไทยมีนโยบายเพื่อสร้างความเป็นรัฐชาติ จึงมีการจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาที่ใช้หลักสูตรจากส่วนกลาง ตาม พ.ร.บ. ประถมศึกษา พ.ศ.2464 (เบญจวรรณ นาราสังข์, 2551)

ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของอีสานที่ต้องปรับเข้าสู่ส่วนกลาง รวมไปถึงการใช้ภาษาที่ทางโรงเรียนจะเน้นการเรียนการสอนและการสื่อสารด้วยภาษาไทยกลาง ทำให้ความสำคัญและบทบาทของภาษาอีสานลดน้อยลงทั้งในภาษาพูดและภาษาเขียน

อย่างไรก็ตามในช่วงสามสี่ทศวรรษที่ผ่านมาเกิดกระแสการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยอันมีรากฐานเกี่ยวกับความเท่าเทียมในด้านสิทธิเสรีภาพของมนุษย์และการเล็งเห็นว่าความเข้มแข็งของวัฒนธรรมจะสามารถสร้างการพัฒนาสังคมในด้านต่างๆ ได้ จึงเป็นผลให้ในแต่ละสังคมกลับมาให้ความสำคัญต่อกลุ่มชนที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม ส่งผลให้เกิดการฟื้นฟูภาษาถิ่นขึ้น รัตนา จันทรเทวี่ (2550) ได้เขียนบทความเรื่อง ลมหายใจภาษาไทย ถิ่นอีสาน เสนอว่าภาษาอีสานควรจะมีหน่วยงานที่ดูแลและฟื้นฟูอย่างจริงจัง ปัจจุบันภาษาอีสานได้รับการฟื้นฟูระบบการเขียนและเผยแพร่ในสื่อมวลชนประเภทต่างๆ รวมไปถึงการจัดการเรียนการสอนในระดับชั้นเรียน ทั้งนี้ในส่วนของการเรียนการสอนภาษาอีสานนั้นนับว่าเป็นเรื่องยากและท้าทายสำหรับผู้สอนเพราะจากการที่ชาวอีสานใช้ภาษาไทยกลางปนกับภาษาอีสานมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน (Rattana Chanthao 2002) อีกทั้งลักษณะเฉพาะบางประการที่มีความเหมือนและแตกต่างกันระหว่างภาษาอีสานกับภาษาไทยกลาง ทำให้ผู้สอนและผู้เรียนเกิดความสับสน นอกจากนี้ในส่วนของการเขียนอักษรไทยน้อย ยังมีผู้ที่สามารถเขียนได้จำนวนน้อย ดังนั้น จึงน่าสนใจว่าแต่เดิมภาษาอีสานมีการถ่ายทอดอย่างไร และมีพัฒนาการจัดการเรียนการสอนภาษาอีสานจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างไร รวมถึงมีแนวทางใดที่จะช่วยรักษาและสืบทอดภาษาอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของถิ่นอีสานให้คงอยู่

การพูดภาษาอีสานในปัจจุบัน

ในอดีตภาษาอีสานถูกลดความสำคัญและศักดิ์ศรีทางภาษา (Language Prestige) ทำให้คนอีสานไม่นิยมพูดภาษาอีสานแต่ปัจจุบันสังคมไทยเปิดกว้างต่อการแสดงอัตลักษณ์มากขึ้น อีกทั้งหน่วยงานหลายแห่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่น และสนับสนุนการฟื้นฟูการใช้ภาษาถิ่น ทำให้คนอีสานมีความมั่นใจในการพูดภาษาอีสานมากขึ้นในหลายบริบท ผลสำรวจของเทศบาล

นครขอนแก่น สหภาพยุโรป และวิทยาลัยปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2556) เรื่องทัศนคติเกี่ยวกับหลักสูตรภาษาอีสานของโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมอีสาน พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีการใช้ภาษาอีสานในชีวิตประจำวัน คิดเป็นร้อยละ 71 และจากการจัดทำเอกสารคู่มือภาษาอีสานสำหรับแพทย์และบุคลากรทางการแพทย์ ของ จิรนนท์ โกมลภิติสกุล (2534) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความเข้าใจระหว่างการสนทนาของแพทย์และคนไข้ในโรงพยาบาล ในจังหวัดขอนแก่น สะท้อนให้เห็นถึงอุปสรรคความแตกต่างระหว่างการใช้ภาษาไทยกลางของแพทย์และการใช้ภาษาอีสานของคนใช้นั้นน่าจะมีความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน ซึ่งจะส่งผลต่อแนวทางการรักษา

การพูดภาษาอีสานของคนอีสานในปัจจุบันปรากฏทั้งในรูปแบบการสื่อสารด้วยภาษาอีสานตลอดบทสนทนา หรือการสนทนาภาษาอีสานปนกับภาษาอื่น ๆ รวมถึงการสลับภาษาอีสานกับภาษาไทยกลาง เช่นในงานวิจัยเรื่อง “การสลับภาษาระหว่างภาษาไทยกลางและภาษาถิ่นอีสานของนักจัดรายการวิทยุในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดขอนแก่น” ของเมตตา ฟองฤทธิ์ (2556) และงานของ นันทิญา พันธุ์โชติและรัตนา จันทร์เทาว์ (2558) พบว่า ในหนังสือพิมพ์รายวันท้องถิ่นที่ผลิตในจังหวัดขอนแก่นนั้น มีการนำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอีสานและมีการใช้คำศัพท์ภาษาอีสานในหนังสือพิมพ์อย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นถึงการใช้ภาษาอีสานในสื่อมวลชนนั้นชี้ให้เห็นว่าภาษาอีสานไม่ได้อยู่เพียงแคในพื้นที่ภูมิภาคอีสาน แต่ยังมีการใช้ภาษาอีสานผ่านระบบอินเทอร์เน็ตไปยังต่างประเทศที่มีคนอีสานอาศัยอยู่ เป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมอีสาน ทำให้ภาษาอีสานเป็นวัฒนธรรมที่เดินทางได้ (Travelling Culture) ตามแนวคิดของ John Tomlinson (2542) ที่กล่าวว่าในยุคโลกาภิวัตน์ สื่อวิทยุเป็นสิ่งที่จะทำให้วัฒนธรรมสังคมหนึ่งเดินทางไปสู่สังคมอื่น ๆ ได้ ยิ่งไปกว่านั้นสื่อบุคคลก็ทำให้เกิดการเดินทางของวัฒนธรรม กล่าวคือคนอีสานได้เคลื่อนย้ายไปอาศัยในภูมิภาคต่างๆ รวมถึงส่วนกลางเป็นผลให้ปรากฏการใช้คำในภาษาอีสานผ่านสื่อมวลชนส่วนกลาง เช่น เพลงลูกทุ่ง โฆษณา บทสนทนา ในละคร ฯลฯ โดยมากจะพบในรูปแบบคำศัพท์ เช่น คำว่า “แซบ”, “นิว”, “ฮัก”, “บ” เป็นต้น ทำให้คนอีสานเกิดความมั่นใจในการพูดภาษาอีสานมากขึ้น

ภาษาอีสานในปัจจุบันน่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเพราะสังคมมีการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ศัพท์และสำเนียงจึงแตกต่างกันไปตามพื้นที่ และอายุของผู้พูด งานวิจัยของ อรพิช บวรรักษา (2546) เรื่อง อิทธิพลของภาษาไทยกรุงเทพฯกับการใช้คำของผู้พูดภาษาไทยอีสาน จังหวัดชัยภูมิ แบ่งกลุ่มตัวอย่างผู้พูดภาษาอีสานเป็น 3 ช่วงอายุ ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่ามีคำศัพท์ที่คนอีสานใช้คำไทยกลางแทนคำศัพท์เดิมของภาษาอีสาน เช่น /กัວ:ŋ³/ แปรเป็น /kha³ ji:⁵/ (ขี้), /sia¹/ แปรเป็น /ha:¹/ (หาย) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการสร้างศัพท์ใหม่ผสมระหว่างคำอีสานกับคำไทยกลาง มีการเปลี่ยนแปลงเสียงวรรณยุกต์เป็นเสียงภาษาไทยกลาง ซึ่งพบการเปลี่ยนแปลงมากในกลุ่มอายุน้อยมากที่สุด นอกจากนี้จากการที่ชาวอีสานย้ายไปตั้งถิ่นฐานที่ภูมิภาคอื่น ๆ รวมถึงผลจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่ทำให้มีการรับเอาคำภาษาต่างประเทศเข้ามาใช้ในสังคมไทยเป็นผลต่อการเปลี่ยนแปลง เพิ่ม และลดเสียงในภาษาอีสานตามไปด้วยทำให้การพูดภาษาอีสานมีการพูดปนหรือสลับกับภาษาอื่น ดังนั้นการกำหนดนโยบายภาษาที่ส่งเสริมการพูดภาษาอีสานและการเรียนการสอนภาษาอีสานที่มีแนวทางด้านอักขรวิธีและการออกเสียงคำที่ชัดเจนจึงเป็นเรื่องจำเป็นที่จะช่วยให้การพูดภาษาอีสานมีการสืบทอดต่อไป ทั้งนี้ถึงแม้จะยังมีเงื่อนไขทางสังคมบางประการที่ไม่สามารถสื่อสารเป็นภาษาอีสานได้ในทุกบริบทและทุกสถานการณ์ แต่จากปรากฏการณ์ทางสังคมที่กล่าวมาข้างต้นนี้แสดงให้เห็นโอกาสในการสืบทอดและการเผยแพร่การพูดภาษาอีสานให้ขยายวงกว้างมากขึ้นก็จะทำให้ภาษาอีสานยังคงดำรงอยู่ต่อไปได้

อักขรวิธีภาษาอีสาน

ประวัติการใช้ตัวอักษรที่บันทึกภาษาอีสานนั้น รัชช ปุณโณทก และ วิมล เขตตะ (2548) ได้กล่าวถึงประวัติตัวอักษรของภาษาอีสานมีชื่อเรียกว่า “อักษรไทยน้อย” ซึ่งเป็นอักษรที่ใช้ควบคุมมากับอักษรธรรมในสังคมลุ่มแม่น้ำโขงแต่โบราณ กล่าวคืออักษรไทยน้อยใช้เป็นอักษรราชการของอาณาจักรล้านช้างใช้ในการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ เช่น หนังสือราชการ กฎหมาย วรรณกรรมนิทาน ฯลฯ ส่วนอักษรธรรมใช้ในการบันทึก

พระคัมภีร์ ตำราวิชาการ ชาดก อาถาอาคม จึงถือว่าเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งตัวอักษรอีสานในที่นี้จะหมายถึงอักษรไทยน้อยอันเป็นอักษรที่พัฒนาจากอักษรไทยสุโขทัยและพัฒนาสืบเนื่องต่อมากลายเป็นอักษรลาวในปัจจุบัน

ตามหลักฐานต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ คือ ศิลจารึกในภูมิภาคอีสานประกอบกับหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์สันนิษฐานได้ว่าอักษรไทยน้อยพัฒนามาจากอักษรไทยสุโขทัยเป็นต้นแบบ (Prototype) เพราะในจารึกลายเขียนสีที่ผนังถ้ำนางอันห่างจากหลวงพระบางไปทางทิศตะวันออก 25 กิโลเมตร พบรูปแบบตัวอักษรและอักษรวิธิลักษณะเดียวกับอักษรสมัยพระเจ้าลิไทแห่งสุโขทัย (พ.ศ.1890-1911) แต่ไม่ปรากฏศักราชจึงลงความเห็นว่าเป็นตัวอักษรแบบอย่างจากลายสือไทย แต่หลังจาก พ.ศ. 2000 พบศิลาจารึกจำนวนมากที่เขียนด้วยอักษรไทยน้อยและมีรูปสัณฐานตัวอักษรใกล้เคียงกับอักษรไทยฝักขามของอาณาจักรล้านนา (ภาคเหนือ) อันเป็นผลมาจากการที่ดินแดนลุ่มน้ำโขงได้รับวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาจากอาณาจักรล้านนาไทย เนื่องด้วยความสัมพันธ์ใกล้ชิดเหมือนเครือญาติของเจ้าครองนครทั้งสองอาณาจักร ทำให้ตัวอักษรในดินแดนลุ่มน้ำโขงได้รับอิทธิพลจากอักษรไทยฝักขามของอาณาจักรล้านนา กอปรกับชาวล้านช้างมีอักษรธรรมที่มีลักษณะเดียวกับอักษรยวนล้านนาเมืองเชียงใหม่จึงทำให้รับอักษรไทยฝักขามาได้ง่ายขึ้น ดังนั้นอักษรไทยสุโขทัย อักษรไทยฝักขามและอักษรธรรมจึงเกิดการรวมตัวกันและพัฒนาารูปแบบอักษรเฉพาะขึ้นที่เรียกว่า “อักษรไทยน้อย” ที่กลายเป็นอักษรของภาษาอีสานและพัฒนาเป็นอักษรลาวในปัจจุบัน สาเหตุบางประการทำให้ตัวอักษรไทยน้อยมีลักษณะคล้ายคลึงและใกล้เคียงกับอักษรไทยปัจจุบันและอักษรลาวปัจจุบัน มีรายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุปลักษณะและเครื่องหมายของไทยน้อย

พยัญชนะเดี่ยวอักษร ไทยน้อย (27 รูป)	พยัญชนะควบกล้ำ อักษรไทยน้อย (6 รูป)		ตัวสะกด (8 แม่ตัวสะกด)
ก (ก)	ก (ก+น)		ก (แม่กก)
ข (ข)	ข (ข+ม)		ค, ฐ* (แม่กด ใช้ทั้ง ด และตัวเชิง ส)
ค (ค)	ค หรือ ฑ (ค+ล)		ช (แม่กบ)
ง (ง)	ชฎ (ค+ย)		จ (แม่กจ)
จ (จ)	ชฎ (ค+ย)		ฉ (แม่กน)
ช (ช,ช)	ฐ (ค+น)		ฉ (แม่กม)
ด (ด)	สระไทยน้อย (23 รูป)		ย* (แม่เกย ใช้ทั้ง ย และตัวเชิง ฎ)
ต (ต)	สระเสียงสั้น	สระเสียงยาว	ย (แม่เกอว)
ถ (ถ)	อะ (อะ)	อา (อา)	วรรณยุกต์
ท (ท)	อิ (อิ)	อี (อี)	
น (น)	อึ (อึ)	อือ (อือ)	
บ (บ)	อุ (อุ)	อุ (อุ)	
ป (ป)	เอะ (เอะ)	เอ (เอ)	
ฝ (ฝ)	เอะ (เอะ)	เอ (เอ)	
ฝ (ฝ)	โอะ (โอะ)	โ (โ)	
พ (พ)	เออะ (เออะ)	ออ (ออ)	
ฝ (ฝ)	-	อัว (อัว)	
ม (ม)	-	เอ็ (เอ็)	
ย (ย)	-	เอือ (เอือ)	เครื่องหมาย
ร (ร)	-	เอือ (เอือ)	
ล (ล)	สระเกิน		
ว (ว)	อัว (อัว)		NY นิดฮิต ใช้แทนสระอ มีตัวสะกด
ส (ส)	โ (โ)		ไม้งงหรือไม้งม ใช้แทนสระโอะลดรูป
ห (ห)	เอัว (เอัว)		
อ (อ)	สระพิเศษ		
ฮ(ฮ)	๓ ตัว ย เพื่อใช้แทนสระ เอ็ย เมื่อมี ตัวสะกดเหมือนอักษรธรรม		๕ ไม่ยมก ใช้เขียนจำคำหรือข้อความ
จ (จ)	๖ ตัว หยหายหน้า ใช้เท่ากับเสียง สระออ สะกดด้วย ย เหมือนอักษร ธรรมอีสาน		
			เครื่องหมายมาตราชั่ง ใช้กับคำ จำนวนตัวเลข

การประสมอักษรของไทยน้อยส่วนมากเหมือนกับอักษรวิธีของอักษรไทย และอักษรวิธีของลาวปัจจุบันแตกต่างตรงมีอักษรวิธีของอักษรธรรมปะปนอยู่บ้าง กล่าวคือ อักษรไทยน้อยจะวางพยัญชนะต้นทั้งพยัญชนะเดี่ยวและพยัญชนะควบกล้ำไว้บนบรรทัด และวางสระไว้รอบพยัญชนะต้นคือ ด้านหน้า ด้านหลัง ด้านบน ด้านล่าง เหมือนอักษรวิธีไทยปัจจุบัน ตัวสะกดวางไว้บนบรรทัดเดียวกับพยัญชนะ ซึ่งตัวสะกดเขียนเต็มตัว เช่น ไธ (ไป), มว (มา), ฮู (ชื่อ), จ' (จุง) เป็นต้น ยกเว้นตัวสะกดย ที่จะใช้ตัวเพ็อง ย หรือพยัญชนะควบกล้ำที่ใช้ตัวเพ็องบ้าง รวมทั้งการใช้สระเอี้ยที่มีตัวสะกดให้ใช้ตัวเพ็อง ย ตัวเดียว ลักษณะเหล่านี้เป็นอักษรวิธีอักษรธรรมอีสาน เช่น อวฺจ (ชาย), ฆวฺจ (หญ้า), ฌจ' (เลี้ยง) เป็นต้น

การเรียนการสอนภาษาอีสาน

สมัยก่อนการเรียนภาษาอีสานจะถ่ายทอดด้วยกระบวนการสื่อสารด้วยการพูด กล่าวคือ การถ่ายทอดการใช้ภาษาจากผู้ใหญ่สู่เด็ก เด็กก็จะเรียนรู้จากการได้ยิน และเลียนแบบจนสามารถพูดภาษาอีสานได้เหมือนการเรียนภาษาแม่โดยทั่วไป มาถึงระยะเวลาหนึ่งที่คนอีสานต้องรับวัฒนธรรมจากส่วนกลางและวัฒนธรรมสากลเข้าสู่สังคมทำให้การพูดของเด็กอีสานมีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น การพูดแบบสลับและปนภาษากลางกับภาษาอีสานมากกว่าการพูดภาษาอีสานตลอดบทสนทนา หรือที่เรียกว่า การสลับภาษา (Code-switching) ตามบริบทการพูด การเลือกพูดภาษาอีสานแบบมีเงื่อนไขตามสถานการณ์ การพูดหรือที่เรียกว่า การเลือกใช้ภาษา (Language choice) ของผู้พูดสองภาษา (Bilingual) โดยจะพูดภาษาอีสานเฉพาะในบางสถานการณ์ บริบท และบุคคลที่สนทนาด้วย ดังนั้นการพูดภาษาอีสานจึงยังคงมีการเรียนรู้สืบทอด เพียงแต่มีลักษณะแตกต่างไปจากเดิม

ขณะที่การพูดอีสานยังคงดำรงอยู่แต่สิ่งที่สวนทางกันคือการเขียนภาษาอีสาน กลับค่อยๆ เลือนหายไปจากสังคม เด็กในสมัยใหม่มีผู้ที่ทราบภาษาอีสานมีอักษรหรือภาษาเขียนเป็นของตนเองนั้นมีจำนวนน้อยมาก กอปรกับ ตัวอักษรไทยน้อย และอักษรธรรมอีสานจะพบในศิลาจารึก หนังสือจุ่ม ใบลาน ฯลฯ ทั้งนี้โบราณวัตถุดังกล่าวโดยมากถูกเก็บรักษาอยู่ในวัด พิพิธภัณฑ์ และสำนักวัฒนธรรมต่างๆ ดังนั้น

การเรียนการสอนอักษรไทยน้อยและอักษรธรรมอีสานในยุคแรกเริ่มจึงเริ่มต้นที่วัดชอบ ดีสวนโคก (2559: สัมภาษณ์) กล่าวว่าการเรียนการสอนอักษรไทยน้อยในยุคแรกเริ่มเป็นการสอนเพิ่มเติมเนื้อหาของรายวิชาอื่นๆ ไม่ได้มีชื่อวิชาชัดเจนและไม่ได้มีอยู่ในหลักสูตรใด ส่วนใหญ่ผู้ที่ศึกษาได้แก่ พระสงฆ์ อาจารย์ นักวิชาการ และนักปราชญ์ ผู้สนใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมอีสาน สถานที่ในการสอนคือ วัดต่างๆ ในภาคอีสาน เช่น วัดธาตุพระอารามหลวง จังหวัดขอนแก่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น วัดมหาชัยพระอารามหลวง จังหวัดมหาสารคาม วัดมหาธาตุยโสธร จังหวัดยโสธร เป็นต้น ช่วงต่อมาการเรียนการสอนภาษาอีสานได้พัฒนามากขึ้น เนื่องจากมีหลายมหาวิทยาลัยหรือสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง อาทิ สาขาภาษาไทย สาขาวัฒนธรรม มินิโอบายและส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนภาษาอีสานโดยเปิดเป็นวิชาในหลักสูตรให้กับนักศึกษาทั้งระดับปริญญาตรีและระดับบัณฑิตศึกษา เช่น วิชาวัฒนธรรมอีสาน ภาควิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น สอนโดย อุดม บัวศรี วิชาภาษาและอักษรอีสาน ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันตกมหาวิทยาลัยรามคำแหง สอนโดย อุดุลย์ ตะพัง ซึ่งเป็นนักวิชาการผู้บุกเบิกการเรียนการสอนภาษาและวัฒนธรรมอีสาน ในช่วงแรกๆ นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งสถาบันที่มุ่งฟื้นฟูและส่งเสริมการเรียนอักษรไทยน้อยและวัฒนธรรมอีสาน เช่น ชมรมศิลปวัฒนธรรมอีสาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศูนย์อนุรักษ์โบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เป็นต้น

นอกจากการเรียนการสอนในระดับมหาวิทยาลัยแล้ว พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ที่มีใจความส่วนหนึ่งว่าให้สถานศึกษามีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น เรียกว่า การจัดสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ทำให้สถาบันการศึกษาระดับโรงเรียนมีการจัดรายวิชาและแบบเรียนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นขึ้น ดังเช่น มีการเกิดการสร้างกลยุทธ์ทางการเรียนการสอนของโรงเรียนเขตเทศบาลนครขอนแก่นปี พ.ศ. 2551 โดยเริ่มจากการนำนิทาน “สินไซ” เข้ามาบูรณาการกับการเรียนการสอนในระดับประถมและมัธยมศึกษา ต่อมาปีพ.ศ. 2553 ผลงานวิจัยของJohn Draper (2553) สรุปได้ว่า จากการสำรวจความคิดเห็นของคนอีสานพบว่า

ร้อยละ 95 ของกลุ่มตัวอย่างมีความพอใจหากมีการบรรจุภาษาอีสานลงในหลักสูตรการเรียนการสอน และร้อยละ 64 มีความพอใจที่จะให้โรงเรียนสอนการเขียนภาษาอีสานให้กับนักเรียนในโรงเรียน ดังนั้นในปี พ.ศ. 2556 วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่นได้ร่วมกับเทศบาลนครขอนแก่นจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมอีสานประจำเทศบาลนครขอนแก่น โดยได้รับทุนสนับสนุนจากสหภาพยุโรปซึ่งผู้ประสานงานคือ John Draper โครงการนี้ได้จัดอบรมเรื่องประวัติความเป็นมาและอักษรวิธอักษรไทยน้อยให้แก่โรงเรียนในสังกัดเทศบาลเมืองขอนแก่นจำนวน 11 โรงเรียนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 9 ศูนย์ประกอบด้วยครูในสังกัดเทศบาลนครขอนแก่น ลูกจ้างประจำ และพนักงานจ้างจำนวน 731 คน มีนักเรียนจำนวน 13,537 คน โดยแบ่งออกเป็น 4 ระดับชั้น ได้แก่ ป.1-3, ป.4-6, ม.1-3 และ ม. 4-6 มีการจัดทำหนังสือแบบเรียนและแบบฝึกหัดภาษาไทยน้อยในทุกระดับชั้นปี โครงการนี้เป็นโครงการตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงพลังความร่วมมือการฟื้นฟูภาษาอีสานระหว่างหน่วยงานของรัฐกับสถาบันศึกษาและเป็นภาพสะท้อนให้เห็นพัฒนาการจัดการเรียนการสอนภาษาอีสานที่เป็นรูปธรรมชัดเจนในมากขึ้น

การพัฒนาระบบการเขียนภาษาอีสาน

ระบบเสียงของภาษาอีสานมีความคล้ายคลึงกับระบบเสียงของภาษาไทยกลาง กล่าวคือ พยัญชนะมีเสียงคล้ายกัน ยกเว้นบางตัวอักษร เช่น ร ออกเสียงเป็น ฮ, ตัว ช ออกเสียงเป็น ซ, ตัว ย นิยมออกเสียงนาสิกแต่ไม่ทุกคำการออกเสียงนาสิกมีผลต่อความหมาย เช่น ออย่า ถ้าพูดไม่ออกเสียงนาสิกหมายถึงห้ามทำ ถ้าออกเสียงนาสิกหมายถึงยาที่เป็นภรรยาของปู่ (ประภาส สุระเสน, 2531) ภาษาอีสานไม่นิยมออกเสียงพยัญชนะควบกล้ำ ว เช่น ความ ออกเสียงว่า คม, กราบ ออกเสียงว่า กาบ เป็นต้น ตลอดจนไม่มีเสียงควบกล้ำ ร ล ระบบการออกเสียงสระและตัวสะกดเหมือนกันกับภาษาไทยกลาง ส่วนวรรณยุกต์นั้นตำราเกี่ยวกับอักษรไทยน้อยนั้นเขียนมีความแตกต่างกันบ้าง กล่าวคือ ตำราบางเล่มมีการใช้เครื่องหมายวรรณยุกต์กำกับคำ ส่วนตำราบางเล่มก็ไม่มีการเขียนเครื่องหมายวรรณยุกต์

ปัจจุบันในสังคมไทยมีการสร้างคำใหม่และรับคำยืมมาจำนวนมากซึ่งเป็นผลดีต่อผู้ใช้ภาษาที่สามารถเลือกคำศัพท์ในการสื่อสารได้หลากหลาย มีการพัฒนาระบบเสียงและระบบการเขียนของภาษา แต่ในทางกลับกันการมีคำศัพท์เพิ่มขึ้นย่อมมีผลกระทบต่อภาษาเดิม ดังเช่นภาษาอีสานก็ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอกทางภาษา (External Factors) เช่น ปัจจัยทางศาสนา ปัจจัยทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี โดยรับคำในของภาษาต่างประเทศต่าง ๆ เข้ามาใช้ หรือปัจจัยทางการเมืองการปกครอง ที่มีนโยบายใช้ภาษาไทยกลางเป็นภาษามาตรฐาน ล้วนแล้วแต่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภาษาอีสานทั้งในแง่ของการพัฒนาและการเกิดปัญหาทางภาษา ซึ่งการพัฒนาและปัญหาจากปัจจัยดังกล่าวสามารถสรุปได้ดังนี้

ด้านวรรณยุกต์

เดิมอักษรไทยน้อยไม่มีเครื่องหมายกำกับเสียงวรรณยุกต์ ทำให้เกิดปัญหาการเขียนคำศัพท์หลายคำ เช่น คำว่า ป่า กับคำว่า ปลา เมื่อเขียนจะเป็น xk เหมือนกัน จึงทำให้เกิดสับสนในด้านความหมาย นักวิชาการให้ความเห็นแนวทางในการแก้ไข ปัญหาและพัฒนาระบบการเขียนไว้สองแนวทาง ได้แก่ แนวทางแรก ให้คงลักษณะของอักษรไทยน้อยแต่เติมไว้คือเขียนแบบไม่มีวรรณยุกต์ซึ่งสะดวกกับคนไทยอีสาน เพราะมีหลายชนเผ่าและมีหลายสำเนียงในการพูด แนวทางที่สองให้เขียนสะกดรูปวรรณยุกต์เหมือนคำศัพท์ในภาษาไทยกลาง แต่ออกเสียงแบบภาษาอีสาน ทั้งนี้ยังหาข้อสรุปชัดเจนไม่ได้ แต่ในโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมอีสาน ประจำเทศบาลนครขอนแก่น มีทิศทางการแก้ไขโดยใช้แนวทางที่สอง ซึ่งวิธีการนี้เป็นวิธีการเดียวกันกับภาษาลาวที่มีการพัฒนาระบบการเขียนจนปรากฏการใช้วรรณยุกต์ในภาษาลาวปัจจุบัน

ด้านการสะกดคำภาษาบาลี สันสกฤต และเขมร

เนื่องด้วยมีการรับคำภาษาบาลี สันสกฤต และเขมรมาใช้ในภาษาจากปัจจัยทางศาสนา ภาษาไทยน้อยไม่มีรูปตัวพยัญชนะที่ใช้ในการเขียนคำในภาษาดังกล่าวเหมือนอักษรธรรมที่มีตัว ฐ ฏ ฌ ฐ ศ ษ ดังนั้นจึงมีการเสนอแนวคิดให้เพิ่มอักษรธรรมเข้าไปในอักษรไทยน้อยซึ่งเคยมีการทำเช่นนั้นและสามารถทำได้ แต่เนื่องจาก

วิธีการอ่านคำภาษาบาลี สันสกฤต หลายคำที่อ่านได้หลายวิธี เช่น วุฒิ อ่านเป็น วุด/วุด-ทิ การอ่านคำสมาสและสนธิที่เป็นลักษณะเฉพาะของคำภาษาบาลี สันสกฤต ซึ่งไม่มีในภาษาไทยน้อย รวมทั้งการเขียนพยัญชนะตัวเชิง ตัวห้อย และครึ่งตัวได้สร้างความสับสนยิ่งขึ้น

ส่วนแนวคิดที่เสนอว่าให้คงรูปเดิมเนื่องจากในภาษาไทยน้อยมีหน่วยเสียงที่เพียงพอต่อการเขียนคำบาลี สันสกฤต และเขมร ยกเว้น ร/r/ และ ช/ch/ โดยการคงรูปเดิมให้เทียบเคียงกับภาษาไทยกลางก็ช่วยให้การเขียนสะดวกและรักษาคำอักขรวิธีเดิมของอักษรไทยน้อยไว้ได้ แต่การคงรูปแบบการเขียนเดิมก็จะมีปัญหาโดยเฉพาะในคำพ้องรูปและพ้องเสียง เช่น บว๑ (บาด บาท บาทรบ บาทค์) วั๑ (กรรม, กัณฑ์, กัณฐ์)

ด้านการเขียนคำควบกล้ำ

อักษรไทยน้อยมีอักษรควบเพียง ว เท่านั้น แต่การใช้ควบกล้ำ ว ก็ยังไม่ใช่ที่ตกลงกันเพราะปัจจัยด้านความหมายและคำพ้องเสียง และบางท้องถิ่นออกเสียงควบกล้ำ ว และบางท้องถิ่นไม่ออกเสียง อย่างไรก็ตามสำหรับการเรียนการสอนการใช้ควบกล้ำ ว ในการเขียนจะทำให้เด็กสามารถเทียบเคียงคำศัพท์ในภาษาไทยกลาง ซึ่งมีอยู่มากในชีวิตประจำวันได้ง่ายยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การพัฒนาระบบการเขียนของภาษาไทยน้อย ยังคงมีปัญหาอยู่บ้าง ซึ่งการแก้ไขปัญหาโดยมากใช้การเทียบเคียงกับการเขียนภาษาไทยกลาง ถึงแม้จะยังมีปัญหาอยู่บางประการแต่การพัฒนาโดยใช้การเทียบเคียงกับภาษาไทยกลางก็ถือว่าเป็นวิธีที่เหมาะสมเพราะ ประการแรก อักษรไทยน้อย และอักษรภาษาไทยกลางมีรากฐานมาจากจุดเริ่มต้นเดียวกันคืออักษรลายสือไทย จึงถือว่ามีต้นทางที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติร่วมกัน การพัฒนาระบบการเขียนที่สัมพันธ์กันจะช่วยให้ง่ายในการเกิดการทำนุรักษา นำไปสู่การพัฒนาและความมั่นคงทางภาษาร่วมกัน ประการที่สอง การเทียบเคียงการเขียนกับภาษาไทยกลางแม้จะมีเหตุผลไม่รับกันและมีปัญหาเกิดขึ้นบ้าง แต่สามารถยอมรับได้เพราะภาษาไทยกลางก็เป็นภาษาที่มีชื่อยกเว้นหลายประการแม้จะมีกฎระเบียบของภาษาอยู่แล้ว

วิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวแต่ละวิธีจะมีข้อจำกัดทั้งในระบบพูดและการเขียนภาษาอีสานแต่แนวทางในการกำหนดระบบการพูดและการเขียนที่ชัดเจนจะทำให้การเรียนการสอนภาษาอีสานสามารถพัฒนาได้ ซึ่งน่าจะเป็นทางออกที่ดีมากกว่าที่จะรอให้มีการแก้ไขให้เกิดความสมบูรณ์ที่สุด เพราะแต่ละภาษาล้วนมีข้อบกพร่อง และยังมีการเรียนการสอนที่พัฒนาต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน สิ่งสำคัญที่เราควรภาคภูมิใจคือเรามีภาษาของตัวเองที่มีทั้งเสียงพูดและตัวอักษรซึ่งปรากฏการณ์ทางภาษานี้ไม่ได้เกิดขึ้นกับทุกภาษา จึงเป็นหน้าที่ของเราและผู้ที่เกี่ยวข้องที่ต้องเรียนรู้และสืบทอดภาษาเพื่อใช้ภาษานั้นเป็นเครื่องมือในการสืบทอดวัฒนธรรม ความคิด และอัตลักษณ์ของตน

แนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนภาษาอีสาน

ประเทศไทยเป็นประเทศที่เป็นสังคมแบบพหุภาษา (Multilingual society) มีความหลากหลายของชาติพันธุ์และภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ การจัดการภาษาที่หลากหลายเหล่านี้ภาครัฐยังไม่มียุทธศาสตร์หรือแนวทางที่ชัดเจนต่อภาษาถิ่น ภาษากลุ่มชาติพันธุ์ นโยบายของกระทรวงศึกษาธิการที่เริ่มให้โรงเรียนและสถาบันศึกษาจัดการเรียนการสอนที่มีสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นเป็นนโยบายแบบผิวเผิน การตระหนักถึงความสำคัญในการแสดงออกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นรวมทั้งภาษาถิ่นของเด็กในปัจจุบันยังแพร่หลายและเด่นชัด

คำถามสำคัญประเด็นหนึ่ง คือ เหตุใดจึงต้องมีนโยบายและแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนภาษาถิ่นเช่นภาษาอีสาน คำตอบก็คือ เพื่อให้สังคมระดับชาติเข้มแข็งและมั่นคงสังคมท้องถิ่นควรมีความเข้มแข็ง ความมั่นคงนี้เกิดขึ้นได้จากการความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมซึ่งรวมไปถึงภาษาถิ่น ดังที่ Kymlicka (1989:164-165) กล่าวว่าส่วนประกอบพื้นฐานของประเทศที่เป็นสังคมพหุภาษาให้สิทธิและโอกาสที่เท่าเทียมแก่กลุ่มชนท้องถิ่น รัฐต้องพยายามปกป้องและสนับสนุนความเท่าเทียมนี้ผ่านภาษาเพราะพลังของแต่ละกลุ่มชนสามารถสร้างความเจริญให้แก่ประเทศได้ นั่นเป็นเหตุผลว่าทำไมนโยบายภาษาจึงจำเป็นสำหรับสังคมพหุภาษาอย่างเช่นสังคมไทย

ปัจจุบันประเทศไทยมีนโยบายในการจัดให้มีการเรียนการสอนภาษาถิ่นขึ้น โดยบรรจุให้เป็นวิชาในหลักสูตร มีการร่วมมือระหว่างสถาบันทางวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยและโรงเรียนที่นำภาษาถิ่นเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียน ดังเช่น โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมอีสานประจำเทศบาลนครขอนแก่น แต่อย่างไรก็ตามจะพบว่าแหล่งทุนที่ใช้ในการสนับสนุนส่วนหนึ่งมาจากภายนอก จึงเกิดคำถามว่าหากไม่มีงบประมาณสนับสนุนที่เพียงพออย่างต่อเนื่อง การพัฒนาการเรียนการสอนภาษาอีสานจะมีความยั่งยืนหรือไม่ ดังนั้นไม่เพียงหน่วยงานรัฐเท่านั้นที่จะต้องให้ความสนใจแต่ผู้ใช้ภาษาอีสานทุกคนก็ควรตระหนักถึงความสำคัญและมีแผนการจัดการภาษาถิ่นที่เป็นรูปธรรม เพราะการลงทุนทางวัฒนธรรมเป็นการลงทุนที่สัมพันธ์กับการศึกษานั้นนับเป็นการลงทุนเพื่อให้ประชากรของประเทศมีความภาคภูมิใจในท้องถิ่น วัฒนธรรม และสังคมท้องถิ่นของตน ที่สามารถพัฒนาไปสู่การสร้างความมั่นคงของประเทศ

นอกจากการเรียนการสอนในชั้นเรียนแล้วการให้สื่อสารมวลชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์และปลูกฝังความรู้ภาษาอีสานก็เป็นอีกวิธีทางหนึ่งที่จะทำให้คนอีสานเห็นความสำคัญของภาษาอีสานได้ เช่น ป้ายข้อความต่าง ๆ ของเทศบาลที่เขียนตัวอักษรไทยน้อยร่วมด้วย หนังสือพิมพ์ที่ใช้ภาษาท้องถิ่น จะเสริมสร้างบทความภาษาอีสาน การส่งเสริม เผยแพร่ การใช้ภาษาอีสานให้กว้างขวางขึ้น สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การสร้างแรงกระตุ้นและสร้างบทบาทความสำคัญให้แก่ภาษาอีสาน เราจะต้องตอบคำถามต่าง ๆ อาทิ นอกจากเรียนเพื่อสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมแล้วเราสามารถนำภาษาอีสานไปต่อยอดได้อย่างไรบ้าง ดังนั้น การมีนโยบายที่ชัดเจนที่ว่า การสื่อสารภาษาอีสานสามารถใช้ในบริบทใดได้บ้าง ความรู้จากการเรียนอีสานสามารถนำไปใช้ในการทำงานในลักษณะใดได้ หรือหากรัฐบาลมีการกำหนดว่าผู้ที่ทำงานในชุมชนควรเรียนรู้ภาษาถิ่นของชุมชนนั้นด้วยก็จะสามารถเพิ่มบทบาทให้กับภาษาอีสาน และทำให้การเรียนการสอนภาษาอีสานมีความต่อเนื่องและพัฒนาต่อไป คำถามเหล่านี้เราคงต้องหาคำตอบร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

- จิรนนท์ โกมลภทิตสกุล. (2534). **คู่มือภาษาอีสานสำหรับแพทย์และบุคลากรทางการแพทย์**, *ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.*
- ชมรมศิลปวัฒนธรรมอีสาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **คู่มืออบรมอักษรไทยน้อย**.
ค้นเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2559 จาก http://www.isan.clubs.chula.ac.th/tn_board/thainoi.pdf.
- ชอบ ดีสวนโคก. (13 กุมภาพันธ์ 2559). **ผู้ช่วยศาสตราจารย์. พัฒนาการเรียนสอนภาษาอีสานจากอดีตสู่ปัจจุบัน**. สัมภาษณ์.
- दारार्दन เมตตาริกานนท์. (2548). **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.**
- ธวัช ปุณโณทกและวิมล เขตตะ. (2548). **ประวัติอักษรไทยพ่อขุนรามคำแหงและการแพร่กระจายสู่อาณาจักรล้านนา-ล้านช้าง**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ธีระพล อรุณะภักสิกรและคณะ. (2546). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 : แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545**, กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- นันทิญา พันธุ์โชติ และ รัตนา จันทร์เทาว์. (2558). **การจัดกลุ่มความหมายของคำศัพท์ในพาดหัวข่าวหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นจังหวัดขอนแก่น**. วารสารบัณฑิตศึกษามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 4(1): 1-14.
- เบญจวรรณ นาราสะจัจ. (2551). **เอกสารประกอบการสอน (ปรับปรุงครั้งที่ 2) วิชา 418 212 ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีสาน**, ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ประภาส สุระเสน. (2531). **ความนิยมของภาษาในถิ่นอีสาน**. ศิลปากร. 32, (3), 54-60.
- ไพฑูริย์ มีกุล. (2517). **การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน พ.ศ. 2436-2453**, กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.

- เมตตา ฟองฤทธิ์. (2556). การสลับภาษาระหว่างภาษาไทยกลางและภาษาไทยถิ่นอีสานของนักจัดรายการวิทยุ. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- รัตน จันทน์เทวี่. (2550). ลมหายใจภาษาไทยถิ่นอีสาน. *มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์*. 24(3): 12-24.
- รัตน จันทน์เทวี่. (2557). เอกสารประกอบการอบรมเรื่อง ประวัติความเป็นมา และอักษรวิธียุคใหม่, ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เทศบาลนครขอนแก่น และคณะ. (2556). รายงานผลสำรวจทัศนคติเกี่ยวกับหลักสูตรภาษาถิ่นของโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมอีสานในเขตเทศบาลเมืองจังหวัดขอนแก่น. ขอนแก่น: วิทยาลัยการปกครอง มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อดุลย์ ตะพัง. (2551). ภาษาและอักษรถิ่นอีสาน, กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อรพัช บวรรักษา. (2546). อิทธิพลของภาษาไทยกรุงเทพฯ กับการใช้คำของผู้พูดภาษาไทยถิ่นอีสาน จังหวัดชัยภูมิ. *วารสารวรรณวิทัศน์* 3, (ฉบับเปลี่ยนแปลงเพื่อก้าวหน้า), 84-94.
- อุดม บัวศรี. (2540). วัฒนธรรมถิ่นอีสาน, ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.
- Draper, J. (2010). Inferring ethnolinguistic vitality in a community of Northeast Thailand, *Multilingual and Multicultural Development*, 31(2), 135-148.
- Kymlicka, W. (1989). *Liberalism, community, and culture*. New York: Oxford University Press.
- Chanthao, R. (2002). *Code-mixing between central Thai and northeastern Thai of the students in Khon Kaen province*. Thesis in Linguistics, Mahidol University.
- Tomlinson, J. (1999). *Globalization and culture*. Chicago: The University of Chicago Press.